

seferine katıldı. Daha sonra Ebû Ca'fer el-Mansûr tarafından Horasan valiliğine tayin edildi (152/769). Valiliği sırasında Kâbil'e bir sefer düzenledi (a.g.e., VIII, 41) ve Abbâsîler'in önde gelen simalarından olup veliahtlıktan feragate zorlanan, ancak buna rızâ göstermeyen İsâ b. Mûsâ'nın Horasan'da saklanan taraftarları Abbâd ile Herseme b. A'yen'i yakalatıp Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'a gönderdi. Halife Mehdi-Billâh zamanında da valilik yapan Humeyd ölümüne kadar (Şâban 159/Haziran 776) bu görevde kaldı.

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), s. 432-433; Fesevî, *el-Ma'rîfe ve't-târîh*, s. 138; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 343, 365, 366, 376, 378, 390; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VII, 514; VIII, 41, ayrıca bk. İndeks; Cehşiyârî, *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb*, s. 84; *Ahbarû'd-devletî'l-Abbâsiyye* (nşr. Abdülazîz ed-Dûrî - Abdülcebâr el-Muttalibî), Beyrut 1971, s. 219, 221, 351, 371, 373, 374, 377, 378; Yezîd b. Muhammed el-Ezdi, *Târîhu'l-Mevşîl* (nşr. Ali Habîbe), Kahire 1387/1967, s. 236; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuğât* (Guest), s. 110-111; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XV, 289-290; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü'l-taleb*, VI, 2973-2975; Zehebi, *el-İber*, I, 179; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 199; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, I, 349-350; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 318; Kasım İlgün, *Halife Mansur Dönemi: 136-158/754-775* (doktora tezi, 1994, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 138-140; H. Kennedy, *The Early Abbasid Caliphate*, London 1986, s. 59, 61, 70, 80, 90, 180, 187; Recep Uslu, *Hicrî I-II. Yüzyıllarda Horasan Târîhi* (doktora tezi, 1997, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 89-90.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

HUMEYD b. SEVR

(حید بن ثور)

Ebû'l-Müsennâ Humeyd b. Sevr
b. Hazn el-Hilâlî el-Âmirî
(ö. 70/689 [?])

Sahâbî ve muhadram şair.

Kaynaklarda Ebû'l-Ahdar, Ebû Hâlid, Ebû Lâhik künyeleriyle Esbecî ve Riyâhî nisbeleri yanında şiirleriyle çok geçen de ve tasvirleri sebebiyle Cimâl (Cemmâl) lakabıyla da anılır (Hamed el-Câsir, LXV/2 [1990], s. 241-249). Bir gözü kör olan şair Huneyn Gazvesi (8/630) esnasında müşrikler arasında yer almıştı. Daha sonra kabilesinden bir grupla Hz. Peygamber'e gelerek müslüman olmuş ve huzurunda onu öven şiirler söylemiştir. Humeyd'in Hz. Osman'ın hilâfet döneminde öldüğünü bildiren rivayet (İbn Abdülber, I, 368; Yâkût, XI, 13; İbn Hacer, I, 356) doğru olmamalıdır. Çünkü Humeyd, Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra ona mersiye

söylediği gibi (*Divân*, s. 114) Emevî halifelerinden Abdülmelik b. Mervân'a da şiirler sunmuştur (a.g.e., s. 116). Safedî'ye göre Humeydî 70 (689) yılı civarında vefat etmiştir (*el-Vâfi*, XIII, 193).

İbn Sellâm el-Cumahî, İbn Kuteybe ve Merzûbânî gibi tenkitçiler, sanat hayatının çoğunu İslâmî dönemde geçirmiş olması sebebiyle Humeyd'i muhadramından değil İslâmî dönem şairlerinden saymışlardır. Hatta İbn Sellâm onu bu şairlerin dördüncü tabakasında zikrettiği gibi Asmaî de kendisini Râî (Râilibil), İbn Mukbil ve Amr b. Ahmer el-Bâhilî ile birlikte İslâmî devrin dört büyük şairinden biri kabul etmiştir.

H. Peygamber'den hadis rivayet eden şair sahâbîlerden olan Humeyd, şiirde mânaya önem veren ve sözlerin güzel olmasına dikkat eden (mücîd), kinâyeli sözleri çok kullanan ve hicivde rakiplerine galip gelen (fahl) bir sanatkârdır. Şiirlerinde belli bir fikri savunmadığı gibi sanatının geçim vasıtası yapmamış, bu sebeple zamanın idarecilerinden hiçbirine bağlanmamıştır. Şiirlerinin başlıca konularını medih, fahr, hamâse, hiciv, tasvir, gazel ve şekvâ (zamandan ve ihtiyarlardan şikâyet) teşkil eder. Hikmetli sözlerin bulunduğu beyitleri varsa da şiirlerinde daha çok tasvir ve gazellere yer vermiştir.

İbnü'n-Nedîm Humeyd'in şiirlerinin Asmaî, Ebû Amr eş-Şeybânî, İbnü's-Sikkât, Ebû'l-Hasan Ali b. Abdullah et-Tûsî ve Sükkerî tarafından derlendiğini kaydeden (*el-Fihrist*, s. 179); ancak bunların hiçbirinin günümüze ulaşmamıştır. Abdülazîz el-Meymenî, Humeyd'in şiirlerini muhtelif kaynaklardan toplayarak *Divânü Humeyd b. Sevr el-Hilâlî* adıyla yayımlamıştır (Kahire 1371/1951, 1384/1965). Bu neşir başarılı bir çalışma sayılmakla beraber şiirler alfabetik olarak sıralanmamıştır. Kitabın sonuna şiirlere, nâdir kelimelere ve yer adlarına ait indeksler konulduğu gibi Abdüsselâm M. Hârûn tarafından esere bazı tashih notları da ilâve edilmiştir. Şairin bu divanda yer almayan şiirleri de vardır (bk. Hamed el-Câsir, LXV/2 [1990], s. 241-249). Moritanyalı çağdaş ilim adamlarından Eslem b. Sebti, yine Moritanyalı bir âlimin Humeyd b. Sevr'in "Mîmiyye" olarak bilinen kasidesine yazdığı şerhi tahkik etmiştir. Ancak bu çalışmanın yayımlanıp yayımlanmadığı bilinmemektedir.

Rıdvân Muhammed Hüseyin en-Neccâr eş-Şahâbî eş-Şâ'ir *Humeyd b. Sevr el-Hilâlî hayâtühû ve şîruhû* (Kahire

1398/1978; Amman 1985) adıyla bir yüksek lisans çalışması yapmış, Ahmed Abdülvâhid de *Humeyd b. Sevr el-Hilâlî dirâse fi şî'rî'l-muḥadramîn* adlı bir kitap kaleme almıştır (Mekke 1990).

BİBLİYOGRAFYA :

Humeyd b. Sevr, *Divân* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî), Kahire 1371/1951, neşredenin mukaddimesi, s. elif-hâ; Cumahî, *Fuḥûlû's-şu'arâ'* (Beyrut), s. 176; İbn Kuteybe, *eş-Şî'r-ve's-şu'arâ'*, Beyrut 1983, I, 306-310; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, IV, 356-359; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 179; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 367-368; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdeba'*, XI, 8-13; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 53-54; İbn Seyyidün-nâs, *Minehu'l-midah* (nşr. İffet Visâl Hamza), Dimaşk, ts. (Dârü'l-Fikr), s. 79-81; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XIV, 122-123; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 193-194; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 356; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 283; Blachère, *Târîhu'l-edeb*, s. 307-308; Sezgin, *GAS*, II, 247-248; Bedrân, *Tehzîbü Târîhu Dimaşk*, IV, 459-463; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IX, 866; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, I, 286-288; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifîn*, s. 389-390; Sâlihîyye, *el-Mu'cemû's-şâmil*, s. 222; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'arâ' ve devâvîn*, Beyrut, ts. (Mektebetü Dârî's-Şark), s. 74; Hamed el-Câsir, "Humeyd b. Sevr el-Hilâlî nazra fi nesebihî ve şî'rîh", *MMLADm*, LXV/2 (1990), s. 241-249; J. W. Fück, "Humayd b. Thawr", *EP²* (İng.), III, 573.

MUSTAFA KILIÇ

HUMEYD et-TAVİL

(حید الطویل)

Ebû Ubeyde (Ebû Ubeyd) Humeyd
b. Ebî Humeyd Tîrûye el-Basrî
(ö. 143/760)

Hadis hâfızı, tâbiî.

68 (687) yılında doğdu. Muhaddis Ham-mâd b. Seleme'nin dayısıdır. Babasının adının Abdurrahman, Dâvûd, Dâver, Mahled, Mihrân, Semîr, Tarhân, Tîr (Teyr), Tîrûye (Tîreveyh), Zâdeveyh (Zâzeveyh) olduğuna dair çeşitli rivayetler bulunmakla beraber Tîrûye olması ihtimali daha kuvvetlidir. Humeyd, Huzâa kabilesinden Talhatû't-Talahatî, Huzâa kabilesinden Sicistan Valisi Talha b. Abdullah b. Halef'in âzatlısı olduğu için Huzâî nisbesiyle de anılır. Kısa boyuna rağmen elleri uzun olduğundan Tavîl lakabı ile tanınmıştır. Kendisinden daha kısa boylu olan ve Humeyd es-Sagîr diye anılan komşusundan ayırt edilmesi için ona Tavîl lakabının verildiği de kaydedilir.

Humeyd Enes b. Mâlik, Hasan-ı Basrî, Recâ b. Hayve, Sâbit el-Bünânî ve Nâfi' gibi sahâbî ve tâbiîlerden hadis dinlemiş, kendisinden de Hüseyim b. Beşîr, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc, yeğeni Ham-

mâd b. Seleme, Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne gibi âlimler hadis rivayet etmişlerdir. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan ve güvenilir bir râvi kabul edilen Humeyd, Enes b. Mâlik'ten olan bir kısım rivayetlerinde tedlîs yaptığı gerekçesiyle tenkit edilmişse de bu tür rivayetlerinde düşürdüğü râvinin hocası Sâbit el-Bünânî gibi sika bir râvi olması sebebiyle bu durum onun güvenilirliğini etkilememiş olmalıdır.

Basra'da insanlar arasındaki anlaşmazlıkları giderip onları barıştırdığından "muslihu ehli'l-Basra" diye tanınan Humeyd Cemâziyelevvel 143'te (Eylül 760) namaz kılarken vefat etti. Bu tarih 140 (757) ve 142 (759) olarak da zikredilmiştir.

Humeyd et-Tavîl'in Enes b. Mâlik'ten olan rivayetlerini ihtiva eden *Şahîfetü Humeyd et-Tavîl'an Enes* adlı cüz Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Şehid Ali Paşa, nr. 539, vr. 122^b-134^a).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 252; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, II, 348; a.mlf., *et-Târîhu's-sağır*, II, 72, 74; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, I, 125; II, 113; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 219; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, IV, 148; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XV, 251-268; Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, VII, 355-365; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VI, 163-169; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 610; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 152-153; İbn Hacer, *Tehzibü'l-Tehzib*, III, 38-40; V, 17; Sezgin, *GAS*, I, 89.

ALİ TOKSARI

HUMEYD b. ZENCÜYE

(bk. İBN ZENCÜYE).

HUMEYDÎ, Abdullah b. Zübeyr

(عبدالله بن الزبير الحميدى)

Ebû Bekr Abdullâh b. ez-Zübeyr
b. İsa el-Kureşî el-Humeydî
(ö. 219/834)

Hadis hâfızı ve fakih.

Soyu Kusay'da Hz. Peygamber'in soyu ile birleşen Humeydî Mekki nisbesiyle de anılır. Fudayl b. İyâz, Derâverdi, Velîd b. Müslim, Vekî' b. Cerâh, Süfyân b. Uyeyne gibi âlimlerden hadis, İmam Şâfiî'den fıkıh tahsil etti. Kendisinden Buhârî, Züh-lî, Ebû Zür'a er-Râzî, Hanbel b. İshak, Fesevî, Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs er-Râzî gibi âlimler rivayette bulundular. Süfyân b. Uyeyne'den on dokuz yıl boyunca hiç ayrılmayıp kendisinden hadis rivayet ettiği için onun hadislerini en iyi bilenlerden biridir. Bu durumu dikkate alan İbn

Hayr el-İşbîlî, Humeydî'nin *el-Müsned*'ini "Müsnedü'l-Humeydî an Süfyân b. Uyeyne" şeklinde kaydetmiştir (*Fehrese*, s. 144). Mekke ve Mısır'da İmam Şâfiî ile uzun süre birlikte olan Humeydî Şâfiî'nin ölümünden sonra Mısır'dan Mekke'ye döndü ve burada on beş yıl fetva verip hadis okuttu. Humeydî Rebîülevvel 219'da (Mart 834) Mekke'de vefat etti; bu tarih bazı kaynaklarda 220 (835) olarak da zikredilir. İshak b. Râhûye, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî'nin "imam" dediği, diğer cerh ve ta'dil âlimlerinin de hüccet, hâfız ve sika diye andığı Humeydî'nin rivayetleri İbn Mâce'nin *es-Sünen*'i dışındaki *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır.

Eserleri. 1. *el-Müsned*. Sahâbenin faziletine ve müslüman oluş sırasına göre düzenlenerek Ebû Bekir'in müsnediyle başlayan, 1327 hadis ihtiva eden ve Mekke'de kaleme alınmış ilk müsnedler arasında sayılması gereken eserde Hz. Peygamber'in hadisleri yanında az miktarda sahâbe ve tâbiine ait haberlere de yer verilmiştir. Habîbürrahman el-A'zamî (Haydarâbâd 1381-1382/1962-1963; Beyrut 1382; Karaçi 1383/1963; Kahire 1399/1979) ve Hüseyin Selîm Esed (Dimaşk 1996) tarafından iki cilt halinde yayımlanan *el-Müsned*'i, Zübeyr Ali Zeî de tahkik etmiş olup bu çalışma henüz müsvedde halindedir (Halid Zaferullah Daudî, s. 336). Ahmed b. Ebû Bekir el-Bûsîrî (ö. 840/1436), Tayâlisî, Müsedded b. Müserhed, Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe, İshak b. Râhûye, İbn Ebû Ömer, Ahmed b. Menî, Abd b. Humeyd, Hâris b. Ebû Üsâme, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî'nin müsnedleriyle birlikte Humeydî'nin müsnedindeki zevâidi *İthâfû'l-hıyere bi-zevâ'idî'l-mesânîdî'l-üşere* adlı eserinde bir araya getirmiş (Brockelmann, *GAL*, II, 79-80; *Suppl.*, II, 72), ayrıca Beşşâr Avvâd Ma'rûf ile dört arkadaşının hazırladığı *el-Müsnedü'l-Câmi*' (I, 6) içinde yer almıştır. Murâd Mustafa Kâmil Vâizüddin Hasan, *Kütüb-i Sitte*'de bulunmadığı halde bu eserde yer alan rivayetleri *Zevâ'idü Müsnedî'l-Humeydî 'ale'l-Kütübî's-sitte* adlı yüksek lisans tezinde bir araya getirmiştir (Mekke 1407/1987, Câmîatü Ümmi'l-kurâ). Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşî *Fihrisü eḥâdîşi Müsnedî'l-Humeydî* (Beyrut 1987), Muhammed Eymen b. Abdullah b. Hasan eş-Şebrevî *Fehârisü Müsnedî'l-Humeydî* (Beyrut 1408/1988) ve Muhammed Lühaydân *Tertîbü eḥâdîş ve âḡârî'l-Müsned li'l-İmâm Ebû Bekir el-Humeydî* (Riyad 1408/1988) adıyla *el-Müsned* için fihristler ha-

zırlamışlardır. 2. *Uşûlü's-sünne*. *el-Müsned*'in sonunda (Habîbürrahman el-A'zamî neşri) Abdullah b. Süleyman el-Gufeylî (Medine 1416/1995) ve Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey' (*Mecelletü'l-hikme*, sy. 1 [1414/1993], s. 281-288) tarafından müstakil olarak yayımlanmıştır. Bu küçük risâlede kazâ ve kader, imanın söz ve fiilden ibaret olduğu, artıp eksileceği, Kur'an'ın mahlûk olmadığı, rû'yetullah, müteşâbih âyetlerin te'vil edilemeyeceği, İslâm'ın temel esaslarını reddetmedikçe büyük günah işleyen kâfir olmayacağı gibi dönemin tartışılan itikadî konularında Ehl-i sünnet'in görüşleri ele alınmıştır. Humeydî'nin bunlardan başka *Kitâbü'n-Nevâdir*, *Kitâbü'd-Delâ'il*, *er-Red 'ale'n-Nu'mân* ve *Kitâbü't-Tefsîr* adlı eserlerinin bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.

Muhammed Mübârek es-Seyyid 1396 (1976) yılında *el-İmâm el-Humeydî ve Müsnedühü* adlı bir doktora tezi hazırlamış (Muhyiddin Atıyye v.dğr., II, 508), Ahmed b. Abdurrahman es-Seviyyân da *el-İmâm 'Abdullâh b. Zübeyr el-Humeydî ve kitâbühü'l-Müsned* adıyla bir eser kaleme almıştır (Riyad 1416/1996).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 502; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, V, 96-97; a.mlf., *et-Târîhu's-sağır*, II, 339; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, II, 179; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 56-57; VIII, 40; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, VIII, 341; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 117; Abbâdî, *Fukahâ'ü's-Şâfi'iyye*, s. 15-16; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IV, 231, 233; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 144; Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, XIV, 512-515; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtü 'ulemâ'l-l-hadîş* (nşr. Ekrem el-Bûşî), Beyrut 1409/1989, II, 57-58; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 413-414; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, X, 616-621; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhi), II, 140-141; Safedî, *el-Vâfi*, XVII, 179; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 19-20; İbn Kesir, *Tabakâtü'l-fukahâ'ü's-Şâfi'iyyîn* (nşr. Ahmed Ömer Hâtim - M. Zeynühüm Muhammed Azeb), Kahire 1413/1993, I, 139; Fâsî, *el-İkdu's-şemin*, V, 160-161; İbn Hacer, *Tehzibü'l-Tehzib*, V, 215-216; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, II, 231; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 347; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1418, 1682, 1685; Brockelmann, *GAL*, II, 79-80; *Suppl.*, II, 72; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 189-190; M. Hasan Heyto, *el-İctihâd ve tabakâtü'l-mutehidi's-Şâfi'iyye*, Beyrut 1409/1988, s. 85-86; Beşşâr Avvâd Ma'rûf v.dğr., *el-Müsnedü'l-Câmi*, Beyrut 1993, I, 6; Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî v.dğr., *Mevsû'atü ricâlî'l-kütübî't-tis'a*, Beyrut 1413/1993, II, 278; Muhyiddin Atıyye v.dğr., *Delilü'l-mullefâtî'l-hadîşî's-şerîf*, Beyrut 1416/1995, II, 508; Halid Zaferullah Daudî, *Pakistan ve Hindistan'da Şâh Veliyullah ed-Dehlevî'den Günümüze Kadar Hadis Çalışmaları*, İstanbul 1996, s. 336.

AHMET YÜCEL